

ZUIDELIJKE AANSLUITINGEN VAN WEST- NOORD-BRABANT IN DE VROEGE MIDDELEEUWEN.

DE vraag, of Noord-Brabant door aard en historie op het Noorden dan wel op het Zuiden is georiënteerd, vormt de laatste jaren een geliefkoosd onderwerp van bespreking. Voor het Westelijk deel van de provincie is die kwestie zeker eenigszins anders dan voor het Oostelijk deel. Over het algemeen kan men zeggen, dat Oost-Noord-Brabant in de vroege middeleeuwen op Maas en Rijn, West-Noord-Brabant daarentegen op Maas en Schelde was georiënteerd.

Men kan voor die tijden beter rivieren dan gebieden als cultuurcentra en cultuurwegen aanduiden, omdat verkeer en cultureele uitwisseling meerendeels plaats hadden langs de waterwegen of langs heirbanen, die vaak op korten afstand het verloop der rivier volgden, tenminste in Noord-West-Europa. In onze streken waren zulke verkeersaders de Schelde, de Maas en de Rijn. Daarlangs (en niet het minst langs den Rijn!) is het Zuidelijke Romaansche cultuurgoed ons toegevoeld.

Met de beide Romaansche uitstralende cultuurcentra Luik en Kamerijk had West-Noord-Brabant in den Romeinschen tijd gemakkelijke waterverbindingen, via de Maas met Luik, met Kamerijk over de Schelde. De Scheldeweg was de kortste van de twee en de Noord-West-Gallische invloed was er derhalve overwegend. Het schijnt, dat in Merovingischen en Karolingischen tijd vanwege de Kempische moerassen en het ondoordringbare Kolenwoud en het verval der Romeinsche heirbanen het rechtstreeksche verkeer over land tusschen Maas en Schelde veel minder in trek was dan in de dagen der Romeinen. Om van Luik in Antwerpen te komen voer men toen langs het Noorden door Maas, Striene en Schelde of langs het

Zuiden over Maas, Sambre en Schelde. Wij hebben den indruk (al kunnen wij dien niet voor de volle honderd procent bewijzen), dat West-Noord-Brabant in deze periode eenzijdiger op het Scheldebekken was georiënteerd dan voorheen. Eerst in de 12e eeuw, na het einde der ontginningsperiode (10e tot 12e eeuw), toen de rechtstreeksche landweg tusschen beide groote rivieren weer gebruikelijk werd, kon de Luiksche en in het algemeen de Mosaansche invloed in het Brabantsche hand over hand toenemen. De Meierij geraakt nu tot bloei, terwijl West-Noord-Brabant, eenmaal het belangrijkste deel, in den Frankischen tijd, relatief genomen aan beteekenis verliest.

De laatste eeuwen vóór Christus werd ons gewest bewoond door Keltische stammen, het Westen waarschijnlijk door Nerviers en misschien ten deele nog door Morienen, het Oosten door Menapiërs. Te oordeelen naar het aardewerk zijn de Nerviers uit West-Frankrijk, uit het gebied der Marnecultuur, de Menapiërs daarentegen uit Oost-Frankrijk of Zuid-Duischland afkomstig.

Onder het Romeinsche bewind vormden de, Nerviers een eigen gouw, de *civitas Nerviorum*, waarvan eerst Bavai, later Kamerijk de hoofdstad was. Het Nervische laken was in de 3e en 4e eeuw na Chr. zeer vermaard en werd uitgevoerd naar alle kusten van het bekken der Middellandsche Zee. Te Laodicea in Klein-Azië werd zelfs een imitatieproduct vervaardigd, dat ging onder den naam van Nervisch laken. De export van de Nervische gouw had plaats via Marseille, waarmede Kamerijk door een heirbaan rechtstreeks verbonden was.

Ook de Menapiërs waren georganiseerd in een gouw, de *civitas Menapiorum*, maar door hunne verspreiding en Oostelijke ligging waren zij zoozeer blootgesteld aan Germaansche penetratie, dat bij de bestuurlijke reorganisatie van keizer Domitianus hun gouw werd herdoopt tot de *civitas Tungrorum*, de gouw der Tongeren. Onder den naam Tongeren werden door de Romeinen alle Germaansche bewoners van die streken samengevat ¹). Het is niet uitgesloten, dat op den duur ook in West-Noord-Brabant eenige Germaansche elementen zijn binnengedrongen. Zevenbergen (oudtijds Zuevenbergen)

zou door zijn naam nog kunnen herinneren aan enkele Sueven, die daar zijn blijven hangen op hun doortocht naar het Zuiden; op dezelfde wijze Wernhout aan de Warnen.

In de laatste drie eeuwen vóór en de eerste drie eeuwen na Christus sloot West-Noord-Brabant volkskundig en administratief aan bij het Scheldebekken en wist het zijn Keltisch of Gallisch karakter zuiverder te bewaren dan de Oosterburen, doch tevens stond het in rechtstreeksche verbinding met het Maasgebied. Rijsbergen lag waarschijnlijk aan de heirbaan, die het Tongersche met het kustgebied verbond.

Over den godsdienst, die er heerschte, is weinig positiefs bekend. De lijken werden er naar Keltische zede begraven, niet verbrand. In Tichelt tusschen Rijsbergen en Etten vereerde men de godin Sandraudiga, over wie verder niets bekend is. Men mag veronderstellen, dat hier, zooals in heel de Keltische wereld, het eengodendom werd beleden, één God, zij het dan ook voorgesteld met meerdere attributen, als het rad, de slang, het hertengewei, den hamer of de knods, den halsketen, de drie hoofden (Drieëenheid!) of troonende in Boedhahouding ²⁾).

Er veranderde niet zoo heel veel, toen omstreeks 358 door keizer Julianus de Salische Franken in Brabant als grensverdedigers werden neergezet. Het is vooral in het Westen naar den kant van de Schelde, dat die Saliërs zich vestigden, want een geschiedschrijver van die dagen, Procopius, deelt mede, dat de Thoringsche *Barbaroi*, die *Thoringia* of Oost-Brabant bevolkten, ten Oosten van hen woonden ³⁾. In 425 verkregen de Saliërs autonomie met den titel van bondgenooten en stonden voortaan tot Rome in soortgelijke verhouding als Marseille en Athene.

West-Noord-Brabant werd dus een bij uitstek Salisch gebied, deel van een Romeinschen bondsstaat langs de Schelde. De Keltische oerbevolking kwam er nu onder Salisch bestuur. Een ramp was dit voor haar niet, want eenerzijds bleef de Romeinsche opperheerschappij bestaan, anderzijds waren de Saliërs, al hadden zij bij hun omzwervingen een Germaansche taal aangenomen, goeddeels van Keltische afkomst, zeker voor zoover zij stammen als de Chamaven,

de Sicambren en dergelijke in zich hadden opgenomen ⁴⁾). Er veranderde dus in onze streken niet zoo heel veel.

In Oost-Brabant, waar de Kelten dunner gezaaid waren dan de Doringen, zal de assimilatie van de Saliërs met de inheemsche bevolking moeilijker geweest zijn. Zoodra zij de kans zagen, hernamen de Doringen hun vrijheid. Dat gebeurde na den dood van den „laatsten Romein” Aetius (454), toen de Saliërs onder aanvoering van Clovis oprukten naar de Middellandsche Zee ter verovering van geheel Gallië. Maar Clovis heeft hen later weer onderworpen en de assimilatie is ook daar tot stand gekomen, want de Meierij spreekt thans een Frankisch dialect.

Toch bleven er tusschen Oost en West diepgaande verschillen merkbaar. In West-Noord-Brabant gold dat Salische volksrecht, de *Lex Salica*, dat in 496 door Clovis is op schrift gebracht en als staatswet afgekondigd. Deze wet geeft immers als uiterste grens van haar geldingsgebied het Kolenwoud, dat volgens nieuwere onderzoekingen zich uitstreckte van Henegouwen naar de Kempen en Brabant van Zuid naar Noord doormidden deelde. Ten Oosten daarvan, dus ook in Oost-Brabant, heeft de Salische wet niet als territoriaal (wel als persoonlijk) recht gegolden. Aan de onderworpen Doringsche bevolking aldaar heeft de Frankische koning haar eigen volksrecht, de *Lex Angliorum et Werinorum hoc est Thoringorum*, moeten laten. De artikelen der Salische wet zijn in een deel der handschriften van glossen voorzien, de zgn. malbergsche glossen, zoo genoemd, omdat zij alle beginnen met de letters *malb.*, waarin men een afkorting meent te kunnen zien van het woord *malbergum*, malberg, dat de plaats aanduidt, waar een Frankisch volksgerecht bijeenkwam. Een Zuid-Brabantsch priester-geleerde uit de 17e eeuw, Godfried Wendelinus ⁵⁾, heeft deze glossen verstaan als aanduidingen van de malbergen, waarin de betrokken gerechtelijke actie is gevoerd of de vermelde boete opgelegd, als een verzameling arresten dus.

Zoo heeft Wendelinus in West-Noord-Brabant het bestaan van de volgende Frankische malbergen meenen te kunnen aanwijzen: *Ohseno* (Ossendrecht), *Barco* (Bergen op Zoom), *Alutrude* (Halsteren), *Ethatia* (Etten), *Sundleno* (Zundert), *Chaldo* (Galder) en *Cham* (Chaam).

Bij de vijf eerste namen geven meerdere handschriften de toevoeging. *In Zymis*, welke Wendelinus verstaat als een aanduiding der ligging in het zoom- of kustgebied der Schelde, waarvan de naam later op het riviertje de Zoom zou zijn overgegaan. Het begrip Zoomland (*Soomland*) is inderdaad historisch; het komt o.a. voor in een oorkonde van 1232 ⁶⁾ en duidt de kern aan van het latere Markiezaat. De theorie van Wendelinus is tot op heden door geen feiten gestaafd, en zal dat ook wel nooit. In de eerste plaats, omdat Wendelinus den corrupten tekst der editio Heroldiana van 1557 volgt. *In zymis* b.v. moet worden gelezen *ingymis* en beteekent niet: in Zoomland, maar: eenjarig zwijn. In de tweede plaats, omdat hij van onjuiste veronderstellingen uitgaat: hij plaatst de Bretons (*Arborici*, verschrijving voor *Armorici* ⁷⁾) in de Meierij en wijst in dat gebied tal van Frankische malbergen aan, ofschoon de Salische wet er slechts als persoonlijk recht heeft gegolden. Men houdt zich nu aan den Leid-schen philoloog H. Kern, die de malbergsche glossen als vertalingen van bepaalde termen uit den Latijnschen tekst der wet ziet ⁸⁾.

Onder het bewind der Merovingen heeft de gouwindeeling in het grensgebied van het Frankische rijk veranderingen ondergaan. De Romeinsche gouwen (*civitates*) bleven daar alleen voortbestaan als kerkelijke districten. De *civitas Tungrorum* kwam overeen met het bisdom Tongeren-Maastricht-Luik, het bisdom Kamerijk dekte zich met de *civitas Nerviorum*. Indien West-Noord-Brabant in Romein-schen tijd deel uitmaakte van de Nervische gouw, moet het aanvankelijk noodzakelijk hebben behoord tot het diocees Kamerijk, een suffragaanbisdom van de metropolis Reims. Er zijn daarvoor ook enkele positieve aanwijzingen. Kort vóór 1043 heeft de Kamerijksche bisschop bij ruilverdrag een deel der Kempen afgestaan aan zijn Luikschen collega ⁹⁾. Niet zonder waarschijnlijkheid is dat afgestane gebied te zoeken in West-Noord-Brabant, want in later tijd, toen stellig niet alleen de Meierij, maar ook de Baronie en het Markiezaat kerkelijk onder Luik vielen, paalde het diocees Kamerijk nog aan het Markiezaat. Het is ook zeker, dat de meest Noordelijke gouw van het Kamerijksche bisdom, de gouw Rijen, waarvan het Land van

Rijen een overblijfsel is, nog een strook van West-Noord-Brabant omvatte.

Niet veel doorzichtiger was hier het grensverloop der nieuwe burgerlijke gouwen. In het Oosten worden genoemd de gouwen Toxandrië aan de Boven-Dommel, Mansuarië in de Hooge Kempen, Rijen (Riën) in de Antwerpsche Kempen en Maasgouw langs de Maas van bij Maastricht tot Ravestein. De Merovingische bronnen zwijgen daarentegen over de gouwindeeling van West-Noord-Brabant. Deze moeten wij reconstrueeren aan de hand der Karolingische bronnen, die in dit gebied een gouw Schaldis (Schelde) en een gouw Strijen (Striën) vermelden.

De gouw Strijen omvatte het latere Land van Strijen, Zevenbergen, Geertruidenberg, Baronie van Breda, Markiezaat van Bergen op Zoom en eenige in 1421 verdronken landen. Zij kreeg haar naam van de rivier de Striene (Strene), die haar loop begon aan de Schelde even ten Westen van Bergen op Zoom, vandaar langs Schakerlo stroomde en achter het huidige Tholen, dan de toen nog onbelangrijke Eendracht kruiste om bij Steenberg en haar loop in de richting van Maas en Waal te vervolgen. De Zeeuwsche gouw Schelde omvatte van ons gewest wel niet veel meer dan Bergen op Zoom en naaste omgeving. De helft van Huybergen en Rucphen, die in latere Middeleeuwen tot het Land van Rijen behoorden, moeten vroeger in het Noordelijk deel der gouw Rijen hebben gelegen, die zich dekte met het Kamerijksche dekenaat Antwerpen.

Het is de traditioneele meening verdedigd door Léon Vanderkindere ⁴⁰⁾ en vrijwel alle mediaevisten na hem, dat alle gouwen tusschen Maas, Schelde en Dijle ondergouwen zouden zijn geweest van de groote gouw Taxandria of Toxandria. Wij betwijfelen ten zeerste, of deze meening wel juist is. In Romeinsche en Merovingische bronnen wordt alleen het Zuiden der Meierij en de Noordelijke helft van Belgisch Limburg tot Toxandrië gerekend. In later tijd heeft blijkens enkele oorkonden uit de 9e en 10e eeuw het begrip Taxandria een ruimeren inhoud gekregen, zoodat het min of meer synoniem wordt met het oude begrip *Thoringia*. In het zoogenaamde testament van Sint Willibrord wordt Toxandrië nader gespecificeerd als de *pagus*

Turigenis! Maar nergens zal men in de oorkonden van vóór 1000 den term Taxandria vinden als aanduiding van een zoo uitgestrekt gebied als Vanderkindere wil; de gouw Rijen b.v. wordt er nooit in begrepen. Bovendien blijkt uit geen dier bronnen, dat Taxandria een gouw van hooger orde zou zijn geweest. Ons lijkt Taxandria een aardrijkskundig begrip te zijn van later datum ¹¹⁾.

Hoe het met de gouwindeeling ook gesteld moge zijn geweest, bij de verdeelingen van het Merovingische rijk maakte West-Noord-Brabant doorgaans deel uit van het koninkrijk Neustrië, Oost-Noord-Brabant daarentegen van Austrasië ¹²⁾. Dit volgt noodzakelijk als men voorop zet, dat West-Noord-Brabant in den Romeinschen tijd deel uitmaakte van de *civitas Nerviorum*, want in de verdeelingsverdragen wordt deze civitas genoemd als de uiterste in het Noorden van Neustrië.

Men mag aannemen, dat de Donge de grens vormde tusschen het Neustrisch en het Austrasisch deel van Noord-Brabant, juist zooals zij de grens vormde tusschen de gouwen Strijen en Toxandria, tusschen de bisdommen Kamerijk en Luik (tot de 11e eeuw?) en later tusschen het Land van Breda en de Meierij. De Donge is nog de meest markante dialectgrens in onze provincie en de ondervinding leert, dat zulke grenzen meestal samenvallen met de grenzen van oude rechtsgebieden ¹³⁾.

Dat West-Noord-Brabant onder de Merovingen een belangrijke rol heeft gespeeld, veel belangrijker dan Oost-Brabant, blijkt uit de innige relaties met het geslacht der hofmeiers van Austrasië, de Pepiniden of Precarolingen. Men meent gewoonlijk, dat dit geslacht, het geslacht van Karel den Groote tot bakermat had de Haspengouw langs de Maas, waar het zijn voornaamste bezittingen had (Landen, Herstal enz.). Enkele jaren geleden heeft een revolutionnair geleerde Nijvel als het stamgoed der Pepiniden of Nevelingen (Niebelungen) aangewezen ¹⁴⁾, maar werd door de critiek grondig afgewezen.

Zonder dat de traditioneele meening geheel weerlegd of verlaten is, kwam men de laatste jaren toch tot enkele andere inzichten, die de kwestie een geheel nieuw aanzien hebben gegeven. Vooreerst is het gebleken, dat de familiegoederen der Pepiniden niet zoo exclusief

in de *civitas Tungrorum* waren gelegen, als men voorheen meende; men vond ze evenzeer bij Nijvel, in Strijen en elders. Voorts is duidelijk geworden, dat de Pepiniden verwant waren aan het Merovingische koningshuis en derhalve tot het Salische volk zijn te rekenen. Kortom, men heeft thans alle reden, de geschiedenis der Pepiniden niet meer in Ripuarisch, maar in Salisch verband te bezien, doch omtrent hun stamgoed tast men nog evenzeer in het onzekere als vroeger. Maar onze meening heeft West-Noord-Brabant minstens zooveel kans, de bakermat der Pepiniden of Precarolingen te zijn geweest als Nijvel, Landen, Herstal of welke andere plaats ook. De senator Ansbertus, omstreeks 535 grootgrondbezitter in West-Noord-Brabant, moet wellicht worden aangezien als een voorvader der Pepiniden ¹⁵⁾. Bergen op Zoom met omgeving en Geertruidenberg met omgeving waren familiebezit der Pepiniden. Een maagd uit dit geslacht, de heilige Gertrudis, woonde te Bergen op Zoom en liet daar een kloostertje inwijden door Sint Amand. Op later leeftijd werd zij abdis in Nijvel en schonk aan deze abdij geheel haar erfgoed in en om Bergen op Zoom en Geertruidenberg. Deze gang van zaken wordt ons medegedeeld door betrouwbare oorkonden van 966 ¹⁶⁾, 967 ¹⁷⁾ en 992 ¹⁸⁾.

De abdij Nijvel ontstond waarschijnlijk uit een woonhuis der Pepiniden ¹⁹⁾. Hetzelfde mag men veronderstellen van het kloostertje in Bergen op Zoom. Het was tot de 12e eeuw de gewone gang van zaken, dat vrouwenkloosters onstonden in particuliere woonhuizen, waar ongehuwde gezusters en verdere vrouwelijke verwanten met dienstmaagden gemeenschappelijk biddend en wevend haar leven sleten, zonder dat geloften werden afgelegd of scheiding der sexen werd doorgevoerd. In de *villa* Bergen op Zoom stond even zeker een woonhuis der Pepiniden als in Nijvel; mogelijk wel het voornaamste, het stamhuis.

Sint Gertrudis is de eerste Salische heilige, de eerste inheemsche heilige van Brabantschen bodem, uit wier geslacht Karel de Grootte stamt, en zij heeft Noord-West-Brabant door haar verblijf, haar bezit en haar kloosterleven geheiligd. Het Christendom moet daar vroegtijdig ingang hebben gevonden, eerder zelfs dan in Oost-

Brabant. Sint Willibrord (†739), aan wien Toxandrië zooveel dankt, schijnt den bodem van West-Noord-Brabant nooit betreden te hebben. De nieuwe godsdienst was er blijkbaar reeds voldoende gevestigd. Men hoeft niet alles voor waar aan te nemen van zeventiende-eeuwsche schrijvers, die beweren, dat Brabant reeds in de 5e eeuw volledig zou zijn gekerstend, maar dat het christendom toen reeds daar bekend was, mag wel als zeker gelden. En zelfs al eerder, want vele jonge Saliërs dienden in het Romeinsche leger (*numeri Saliorum*) en in de keizerlijke lijfwacht ²⁰). Sint Amand, bisschop van Doornik († 649), wijdde in Bergen op Zoom het kloostertje, dat Sint Gertrui daar had gesticht ²¹). Zijn naam is voor altijd aan de kerstening van West-Noord-Brabant verbonden. Dat de apostel van het volk der Morienen, die mogelijk ook nog langs de kust der Schelde in West-Noord-Brabant woonden, in Bergen op Zoom het Geloof bracht en verlevendigde, mag niet bevreemden. De bisschoppen van Kamerijk waren destijds weinig actief en lieten het werk in het hooge Noorden gaarne over aan hun heilige collega's van Doornik, Amandus en Eligius. In ieder geval blijkt, dat West-Noord-Brabant het christendom langs de Schelde heeft ontvangen. De parochies van Gilze (S. Petrus ad Vincula), van Bergen op Zoom (S. Gertrudis) en van Rijsbergen (S. Bavo) bestonden al in de 10e eeuw en kunnen haar ontstaan derhalve met zeer groote waarschijnlijkheid doen terugreiken in den tijd der kerstening. Men mag deze drie niet zonder recht als de moederparochies van West-Noord-Brabant beschouwen. Wellicht reikt het ontstaan dezer parochies nog verder terug. Het is waarschijnlijk, dat Rijsbergen reeds in Romeinschen tijd een christelijk heiligdom had. De tempel van Sandraudiga in Tiggelt zal voor onzen eeredienst zijn ingericht, omdat ter plaatse de oudste kerk van Rijsbergen stond en wel op het landgoed van een Romeinschen of Frankischen grootgrondbezitter, die ook den hof te Sombeke in Bouchout bij Lier bezat. In later tijd is de hof te Sombeke gekomen aan de abdij Sint Baafs te Gent, die daarmede ook het patronaat der kerk van Tiggelt verwierf. Nog later is de kerk van Tiggelt verplaatst naar Rijsbergen en toegewijd aan Sint Bavo ²²).

Over de Karolingische geschiedenis van West-Noord-Brabant zijn wij veel slechter ingelicht dan over de Merovingische. In de 10e eeuw, de IJzeren Eeuw, beginnen de bronnen weer over haar te spreken. De gouworganisatie is dan reeds in den avond van haar bestaan. Na het begin der 11e eeuw worden er door de keizers geen graven meer benoemd: het Romeinsch-Frankisch systeem der ambtsgraven behoort dan tot het verleden. De gouw Rijen gaat op in het nieuwe markgraafschap Antwerpen. De gouw Strijen heeft na het laatste grafelijke paar, de heilige Hilsondis en de heilige Ansfried, geen graven meer gehad. Hilsondis besteedde haar erfgoed in Strijen voor de stichting van de abdij Thorn in 992. Ansfried werd bisschop van Utrecht (995-1010). Hij was verwant aan den graaf van Leuven en bestuurde ook het graafschap Hoië bij Luik. Hier speuren wij weer een Zuidelijke aansluiting.

Of behalve Rijen ook nog andere Toxandrische graafschappen in het markgraafschap Antwerpen zijn opgenomen, weet men niet zeker. De traditioneele meening is, dat geheel Toxandrië in dit militaire grensdistrict zou zijn begrepen geweest. Wat daar ook van zij, het is zeker, dat de bewoners van Strijen niet behoefden bij te dragen in het onderhoud van het anti-Vlaamsche bolwerk, het kasteel van Antwerpen. De Noordgrens van de *Libertas castrensis operis* immers liep van Ossendrecht over Rucphen naar Dibbrugge bij Breda ²³⁾ en viel dus samen met de Noordgrens van Rijen. Het markgraafschap kwam in 1106 aan den graaf van Leuven-Brabant, maar bestond toen nog slechts in naam meer.

In plaats van het ambtsgraafschap had inmiddels het feodale of leengraafschap zijn intrede gedaan en in plaats van grondheerlijkheden kreeg men leenheerlijkheden. Overeenkomstig een wet van 614 was de de voornaamste grondheer in Strijen tevens graaf van Strijen geweest. Toen na Ansfried's afstand het gouwgraafschap verviel, behield de grondheer van Strijen wel eenige grafelijke rechten, o.a. de voogdij over de bezittingen der abdij Nijvel, waartoe toen o.a. nog Bergen op Zoom en Geertruidenberg met hunne omgevingen behoorden. Die grondheeren van Strijen, erfgenamen van Ansfried, behoorden tot het geslacht der graven van Leuven, die de opper-

voogdij over alle goederen der abdij Nijvel uitoefenden ²⁴). De grondheerlijkheid Strijen werd evenwel gesplitst en verdeeld tusschen twee verschillende takken van het Leuvensche huis: de grondheerlijkheid Strijen in engeren zin en de grondheerlijkheid Breda, die aan den tak Brunisheim toeviel. De grondheerlijkheid Strijen werd een leenheerlijkheid van Brabant door uitleening, de grondheerlijkheid Breda pas in 1190 door opdracht aan den hertog.

In beide heerlijkheden, zoowel in Strijen als in Breda, blijven dus Zuiderlingen aan het bewind: Haspengouwsche heeren van Leuvenschen bloede. In Breda wordt het huis Brunisheim tegen 1190 opgevolgd door het huis der heeren van Schoten bij Antwerpen, dat uitstierf in 1281. Hierna ontstond een geschil over de successie tusschen de pretendenten Raso van Gaveren en Gerard van Wesemael, wederom heeren uit het Zuiden. De hertog van Brabant loste de kwestie in 1288 op door een echt Salomonsoordeel: aan Gerard wees hij toe de westelijke helft, het latere Markiezaat, aan Raso de Oostelijke helft, de latere Baronie.

Zoo was dus tegen het einde der 12e eeuw West-Noord-Brabant geheel gefeodaliseerd en wel onder heeren uit het Zuiden. Een uitzondering moet misschien worden gemaakt voor Rijsbergen, dat tot ca. 1261 bezit was der Zeeuwsche heeren van Kruiningen, maar deze kunnen het hebben verworven als erfgenamen der Mechelsche Berthouts, die het naburige Wernhout bezaten ²⁵). Het spreekt vanzelf, dat West-Noord-Brabant van eenig belang was voor de Brabantsche politiek, zoo lang de standen den adel nog niet uit de macht hadden verdrongen. In den slag bij Worringen (1288) streeden aan 's hertogen zijde de heeren van Breda, van Bergen op Zoom, van Wouw en van Etten. De Meierij was daar heelemaal niet vertegenwoordigd; deze was trouwens in het geheel niet gefeodaliseerd. Maar hierna is het belang van West-Noord-Brabant zeker gaan dalen, want de hertogen hebben hun Strijensche revindicatiepolitiek opgegeven om Holland aan hun zijde te krijgen in hun Rijnpolitiek. De Zuidelijke, Brabantsche invloed in West-Noord-Brabant was een rechtstreeksche, familierechtelijke voortzetting van den invloed, dien de Pepiniden daar hadden bezeten. Deze belangrijke historische fac-

tor was en is op zich reeds beslissend voor Brabants Zuidelijke oriëntering, nog afgezien van andere factoren. De Zuidelijke oriëntering was niet een gevolg van het Christendom of van Fransche invloeden, zooals tegenwoordig van bepaalde zijde wordt beweerd; zij is met den aard, de ligging, de oudste geschiedenis en het volk van onze Brabantsche landen gegeven en zoo oud als ons volk en ons land zelf.

De aandachtige lezer zal bemerkt hebben, dat de feodale relaties zich eerder via Haspengouw (Leuven) op de Maasvallei dan op het Scheldebekken richtten. Trouwens van de 11e eeuw af was West-Noord-Brabant zeker onderhoorig aan het bisdom Luik, gelijk Leuven en Nijvel. En van 992 af was de Mosaansche abdij Thorn de voornaamste grootgrondbezitter in het Land van Breda. Over bijna alle kerken der latere Baronie oefende zij het patronaat uit (Gilze, Ginneken, Bavel, Baarle, Princenhage, Etten, Sprundel). Misschien heeft in de 10e eeuw ook de abdij Lorsch bij Heidelberg goederen in de omgeving van Breda ontvangen, o.a. in Oosterhout, Baarle, Oud-Gastel en Wouw, maar dit bezit moet dan wel van zeer korten duur zijn geweest. ²⁸⁾

Het ligt voor de hand, dat de Baronie den Mosaanschen invloed gemakkelijker onderging dan het Markiezaat; omgekeerd was het Markiezaat eerder open voor Scheldeinvloeden. Heel aardig wordt dit geïllustreerd door de onderlinge begrenzing van Baronie en Markiezaat, die in groote lijnen samenviel met de grens van kloosterlijke invloedssferen. Het Thornsche gebied in West-Noord-Brabant dekte zich met het gebied der Baronie van Breda, kreeg dus zijn zielzorgers vanuit Limburg aangewezen. De zielzorg in het Markiezaat was grootendeels in handen van de Cisterciënsers van Sint Bernard bij Antwerpen aan de Schelde, die de parochies bedienden van Hoeven, Kruisland, Oud-Gastel, Oudenbosch, Putten en Wouw. Alleen voor de Baroniesche parochies Nispen, Roosendaal en Rijsbergen gaat deze verdeling niet op; de kerkgift van Rijsbergen kwam toe aan de Benedictijnen van Sint Baafs bij Gent, die van Nispen en Roosendaal sinds 1157 aan de Norbertijnen van Tongerloo.

Als in de 12e eeuw de rechtstreeksche verbinding tusschen Maas en

Schelde is tot stand gekomen en het Brusselsche zich gaat ontwikkelen als kern van het hertogdom Brabant, vervaagt het onderscheid tusschen Schelde- en Maasculturen en ontwikkelt zich een Brabantse land-cultuur. In diezelfde eeuw geraakt West-Noord-Brabant door feodaliseering geheel onder het gezag der hertogen van Brabant, en wordt dan voor een tijd van meer dan vier honderd jaren (1190—1648) staatkundig gehecht aan Zuid-Nederland, waarop het voorheen reeds meer dan duizend jaren georiënteerd was. Om deze redenen is het jaar 1190 het geëigende jaar om deze beschouwing af te sluiten.

Aan anderen zij de zorg overgelaten, deze Zuid-Nederlandsche aansluitingen te vervolgen op ander terrein en ze, wanneer het pas geeft, te nuanceeren naar Maas- of Scheldeinvloeden. Op het terrein der rechtsgeschiedenis, om maar een voorbeeld te noemen, zal de aansluiting verrasend Zuidelijk zijn (het beroep op de hoofdbank van Santhoven, het erfrecht, enz.). En voor het geval de visionnaire dichteres zuster Hadewijch tot het geslacht der heeren van Breda zou behooren, zooals Dr. J. van Mierlo gist, zal de Zuidelijke aansluiting reeds voor de vroege middeleeuwen kunnen worden vervolgd op letterkundig gebied ²⁷⁾. Ongetwijfeld zullen er echter ook bepaalde terreinen worden gevonden, waar de wind uit het Westen of Noorden waaide. Zulk een terrein is waarschijnlijk dat der inpoldering en der kolonisatie, te oordeelen naar de in gebruik zijnde landmaten. De roede van 3,767 M., gebruikelijk in Holland, Zeeland en Vlaanderen (de zgn. Rijnlandsche roede), vindt men ook in het kleigebied van West-Noord-Brabant en voorts in Roosendaal, Etten en in den Antwerpschen Polder. Het overige der Baronie van Breda en ook de stad Antwerpen en 's-Hertogenbosch kennen een roede van ongeveer 5,7 Meter ²⁸⁾.

Dr. P. C. BOEREN.

1. A. W. Byvanck, *Nederland in den Romeinschen tijd*, 2 dln. Leiden 1943.
2. P. Lambrechts, *Contributions à l'étude des divinités celtiques*. Bruges 1942. (Rijksuniversiteit te Gent, Werken uitgeg. d.d. Fac. v. d. Wijsbeg. en Lett. 93e afl.).
3. J. van Ginneken, *Onverwachte Oud-Nederlandsche aansluitingen*, in: *Onze Taaltuin*, II (1933) 1—17.
4. Ferd. Lot, *De Germaansche invasies*, vert. door J. Brouwer, 's Gravenhage 1939, blz. 10.

5. Gottefridus Wendelinus, *Leges Salicae Illustratae*, Antverpiae 1649.
6. Oudheidkundig Jaarboek, 1924, blz. 145.
7. Vgl. Dom J. Huyben in: *Hist. Tijdschrift*, XVIII (1939) 188—190.
8. J. H. Hessels—H. Kern, *Lex Sallca*. London 1880. Beste uitgave, synoptisch.
9. J. Laenen, *Kerkelijk en godsdienstig Brabant*, I (Antwerpen 1935), 25.
10. L. Vanderkindere, *La formation territoriale des principautés belges au moyen-âge*, II (Bruxelles 1902) 121 ss.
11. Den meest explicieten bewijstekst vindt men in MG.DD., I, no. 318 (966), maar de betrokken passage is geïnterpoleerd.
12. P. C. Boeren, *Neustrische studies rond Sint Willibrord*, in: *Historisch Tijdschrift*, XVIII (1939) 220—245.
13. A. Weijnen, *Onderzoek naar de dialectgrenzen in Noord-Brabant*: Diss. Nijmegen 1937. Fijnaart 1937.
14. H. Grégoire, *La patrie des Nibelungen*, in: *Byzantion*, IX (1934). Lees daarbij de weerlegging door F. L. Ganshof in: *Revue belge de philologie et d'histoire*, XIV (1935) 195—211. Grégoire localiseert het epos der Nibelungen op Salischen bodem, mogelijk wel terecht, maar de aangevoerde gronden gaan niet op.
15. *Revue Mabillon*, XI (1921) 245—251. AA.SS., Nov., I; 776—7.
16. Zie de oorkonde, aangehaald in noot 11.
17. *Oorkondenboek van Holland en Zeeland*, I, 40, in de 2e uitgave door H. G. A. Obreen no. 37.
18. Muller—Bouman, *Oorkondenboek van het Sticht Utrecht*, I, no. 142 en *Oorkondenboek van Holland en Zeeland*, 2e uitgave door H. G. A. Obreen, no. 62. Deze oorkonde is naar den vorm onecht, naar den inhoud betrouwbaar; alleen heeft de interpolator Bergen op Zoom en Geertruidenberg met elkaar verwisseld.
19. D. A. Stracke, *Oud en nieuw over de Vita Geredrudae*, in: *Ons Geestelijk Erf*, X (1936) 48—84, 129—155, 435—455.
20. Dom J. Huyben in: *Historisch Tijdschrift*, XVIII (1939) 200.
21. Over de vraag, of dit klooster in Bergen op Zoom dan wel in Geertruidenberg stond, lees o.a. G. C. A. Juten in: *Oudheidkundig Jaarboek*; 3e serie; IV (1924) 186.
22. G. C. A. Juten, *De parochiën in het Bisdom Breda*, par. Rijsbergen, blz. 109
23. F. Prims, *Geschiedenis van Antwerpen*, I (Brussel 1927) 27—28.
24. Jhr. Th. van Rheineck Leyssius, *De oudste heeren van Strijen*, in: *De Nederlandsche Leeuw*, XLIX (1931) 321—332. Zie daarbij G. C. A. Juten in *Taxandria*, XXXVIII (1931) 301—309.
25. Zie noot 22.
26. L. Merkelbach van Enkhuizen, *Geschiedenis der gemeente Ginneken en Bavel*. Utrecht 1941. blz. 94—100.
27. *Geschiedenis van de Letterkunde der Nederlanden*, I ('s Hertogenbosch 1939), blz. 230.
28. Zie over landmaten: *Taxandria*, XXXIX (1932) 39—41 en *Onze Taaltuin*, VI (1937/8) 399.